

STANISLOVAS STASIULIS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVOS STUDIJŲ BIURO VEIKLA VOKIEČIŲ OKUPACIJOS METU, 1941–1944 M.

ANOTACIJA. Straipsnyje nagrinėjama istoriografijoje gana fragmentiškai pristatoma vokiečių okupacijos metais (1941–1944 m.) veikusio Lietuvos studijų biuro ir jam pavaldaus Raudonojo teroro muziejaus įkūrimas, funkcijos ir veikla. Aptariama įstaiga atliko trejopą funkciją: archyvinę (rinko ir kaupė dokumentaciją apie pirmąją sovietų okupaciją Lietuvoje); tiriamąją (analizavo ir skelbė surinktą informaciją savo leidžiamuose leidiniuose); muziejinę (organizavo parodą ir bandė plėtoti Raudonojo teroro muziejaus idėją). Straipsnyje teigiama, jog Studijų biuro ir jam pavaldaus Raudonojo teroro muziejaus sklandžią veiklą visą okupacijos laikotarpį lėmė įstaigų vykdoma veikla, kuri atitiko tiek lietuvių, tiek vokiečių interesus.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Vokiečių okupacija Lietuvoje, Studijų biuras, Raudonojo teroro muziejus, Raudonojo teroro paroda, propaganda.

ABSTRACT. The article analyses the founding, functions, and activities of the Bureau of Lithuanian Studies and its subdivision, the Museum of the Red Terror, which worked during the German occupation of Lithuania (1941–1944) and is fragmentarily represented in historiography. The institution discussed performed three functions: archival, by collecting and accumulating materials about the first Soviet occupation in Lithuania; research, by analysing and publishing the collected material in its publication; and, finally, the museum function, by organising an exhibition and developing the idea of the Museum of Red Terror. The article states that during the entire period of occupation, the smooth functioning of the Bureau of Lithuanian Studies and the Museum of Red Terror subordinated to it was determined by the activities carried out by both institutions, which were favourable to both Lithuanian and German interests.

KEYWORDS: German occupation of Lithuania, Bureau of Lithuanian Studies, Museum of Red Terror, exhibition of Red Terror, propaganda.

Lietuvos studijų biuras, įkurtas 1941 m. spalio 1 d., vokiečių okupacijos metais atliko gana dviprasmišką vaidmenį. Viena vertus, jis rinko informaciją ir dokumentavo sovietų okupacijos metu (1940–1941 m.) patirtas represijas, sudarinėjo žuvusiųjų, ištremtųjų ar dingusiųjų be žinios sąrašus, skelbė šią medžiagą savo leidiniuose ir publikacijose. Kita vertus, šios įstaigos parengtuose leidiniuose ir renginiuose neišvengta antisemitinių nuostatų deklaravimo, o jos veikla atitiko vokiečių propagandos turinį ir poreikį.

Kaip ir panašios institucijos vokiečių okupuotoje Latvijoje ar Estijoje Studijų biuro veikla sulaukė nemažai to meto spaudos ir visuomenės dėmesio, vis dėlto istoriografijoje jos veikla pristatoma gana fragmentiškai. Iki šiol šios įstaigos ar jai pavaldaus Raudonojo teroro muziejaus pavadinimai dažniausiai aptinkami tyrimuose, kuriuose nagrinėjamas Lietuvos menininkų gyvenimas ir kūryba¹ ar muziejų veikla ir jų saugomų rinkinių likimas vokiečių okupacijos metais². Šiuose tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama pavienių lietuvių menininkų bendradarbiavimui su Studijų biuru ir Raudonojo teroro muziejumi rengiant „Raudonojo teroro Lietuvoje“ parodą. Kituose tyrimuose pateikiama detalesnė informacija, tačiau pažvelgę įdėmiau matome, jog dalis chronologijos neatitinka buvusios realybės, o pateiktos detalės neatskleidžia visumos. Pavyzdžiui, dažnai teigiama, kad Raudonojo teroro muziejų įkūrė Studijų biuras, nors jo dar net nebuvo, muziejui pradėjus savo veiklą³. Greta šių studijų būtina paminėti ir Manto Bražiūno atliktus tyrimus, kuriuose aptariamas vokiečių okupacijos metais leistos lietuviškos spaudos poveikis, taip pat vokiečių taikyti kontrolės ir cenzūros mechanizmai⁴.

Išsamiausiai Studijų biuro veiklą yra tyrinėjęs istorikas Arvydas Anušauskas, Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) atradęs ir identifikavęs „Raudonojo teroro“ parodoje naudotų nuotraukų, kuriose buvo užfiksuoti sovietų nukankintų aukų palaikai, stiklo negatyvus⁵. Jis taip pat paskelbė buvusio Studijų biuro vadovo Juozo Senkaus 1951 m. susirašinėjimą su Lietuvos diplomatais, kuriame šis išsamiai aprašo

¹ M. Matulytė, A. Narušytė, *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija 1839–1945*, Vilnius, 2016, p. 552–553; G. Jankevičiūtė, Lietuvos dailė vokiečių okupacijos metais (1941–1944), *Menotyra*, t. 14, 2007, nr. 2, p. 70.

² A. Jurevičiūtė, Vytauto Didžiojo karo muziejus nacių okupacijos metais 1941–1944 m., *Kauno istorijos metraštis*, nr. 16, 2016, p. 174.

³ R. Samavičius, Muziejų likimai sovietų ir nacių okupacijos metais (1940–1944), *Darbai*, 1996, nr. 1, p. 44; E. Makhotina, *Erinnerungen an den Krieg – Krieg der Erinnerungen. Litauen und der Zweite Weltkrieg*, Göttingen, 2016, S. 137.

⁴ M. Bražiūnas, *Žurnalistikos laukas okupuotoje Lietuvoje (1940–1944). Daktaro disertacija*, Vilnius, 2017; M. Bražiūnas, Legalios spaudos ir valdžios santykis Lietuvoje vokiečių okupacijos metais (1941–1944), *Žurnalistikos tyrimai*, nr. 7, 2014, p. 195–218.

⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R–635, ap. 1, b. 6.

savo ir vadovautos įstaigos veiklą vokiečių okupacijos metais⁶. Nors šis liudijimas iki šiol išlieka vienu svarbiausių dokumentų apie Studijų biurą ar Raudonojo teroro muziejų, tačiau jį autorius rašė iš tam tikros laiko perspektyvos, todėl dalis minimų faktų nesutampa su vokiečių okupacijos metais spaudoje skelbta informacija. Būtent vokiečių okupacijos laikotarpio spauda ir tampa viena svarbiausių atramų, siekiant patikrinti kai kurių amžininkų atsiminimuose pateikiamus faktus ar atskleidžiant straipsnyje nagrinėjamą įstaigų veiklą.

Siekiant rekonstruoti Studijų biuro veiklą, svarbus ir LCVA saugomas šios įstaigos fondas (f. R–635). Jame esantys dokumentai daugiausia susiję su įstaigos darbuotojų ir bendradarbių rinkta antikomunistine medžiaga, rengtų straipsnių rankraščiais ir publikacijomis, organizuotų parodų finansiniais dokumentais. Kita vertus, esami archyviniai dokumentai neleidžia atsakyti į klausimą apie įstaigos darbuotojų skaičių. Spaudoje nurodoma Studijų biuro struktūra ir atskirų padalinių vadovų pavardės, tačiau realus darbuotojų skaičius neįvardytas. Darytina prielaida, jog šios įstaigos darbuotojų buvo nedaug, o organizuojant parodą „Raudonasis teroras Lietuvoje“ reikalingi specialistai šiam tikslui galėjo būti samdomi atskirai. Vis dėlto spaudoje pateiktų Studijų biuro padalinių vadovų pavardės leidžia konstatuoti, jog nuolatinių įstaigos darbuotojų pagrindą sudarė daugiausia patyrę žurnalistai ir redaktoriai, savo karjerą pradėję dar nepriklausomos Lietuvos spaudoje, kitą dalį – buvę karininkai ar Šaulių sąjungos nariai, tarpukariu dirbę ar bendradarbiavę su šių organizacijų leidžiamais leidiniais.

Archyviniai dokumentai neatskleidžia ir Studijų biuro darbuotojų santykių su vokiečių okupacine valdžia. Todėl sunku atsakyti į klausimą, kiek aptariamoms įstaigoms buvo savarankiškos, o kiek jų veiklą reguliavo ar jai formavo užduotis vokiečių okupacinės valdžios pareigūnai. Šiuos klausimus atskleidžiant straipsnyje pasitelkiami panašių įstaigų, veikusių vokiečių okupuotoje Latvijoje ir Estijoje, pavyzdžiai.

Atsižvelgiant į išlikusių šaltinių ribotumą, straipsnyje siekiama kuo išsamiau atskleisti ir rekonstruoti Lietuvos studijų biuro ir Raudonojo teroro muziejaus veiklą, jos specifiką, taip pat užpildyti istoriografijoje pasitaikančias spragas ar ištaisyti netikslumus.

⁶ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, parengė A. Anušauskas, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, 2(22), p. 171–180. Būtina paminėti, jog greta šio dokumento J. Senkus 1954 m. teikė parodymus JAV kongresmeno Charleso J. Kersteno vadovaujamai komisijai tiriant Baltijos valstybių okupaciją, tačiau jie nėra tokie išsamūs ir detalūs kaip minėtas susirašinėjimas su lietuvių diplomatais, žr.: *Baltijos valstybių užgrobimo byla: JAV Kongreso Ch. Kersteno komiteto dokumentai, 1953–1954 metai*, Vilnius, red. V. A. Dabrava, 1997, p. 764–776.

Lietuvos studijų biuro įkūrimas ir funkcijos

Lietuvos studijų biuro ištakos siejasi su Lietuvos laikinosios vyriausybės įkurtomis įstaigomis, kurios buvo atsakingos už informacijos sklaidą ir komunikaciją viešojoje erdvėje. Viena pirmųjų tokių įstaigų tapo 1941 m. birželio 23 d. Kauno karo komendantūroje įkurta Spaudos valdyba, kurios vadovu paskirtas žurnalistas Juozas Senkus. Valdyba atliko kelias funkcijas: organizavo komunistinės spaudos ir propagandos įstaigų likvidavimą ir turto perėmimą, sudarinėjo Birželio sukilime dalyvavusių partizanų sąrašus, rūpinosi lietuviškos spaudos leidybos ir platinimo klausimais, sovietų okupacijos metais uždraustos literatūros gražinimu į bibliotekų fondus, prižiūrėjo Vilniaus ir Kauno radiofonų, naujienų agentūros ELTA veiklą bei atliko cenzūros funkcijas⁷.

1941 m. liepos pradžioje Lietuvos laikinoji vyriausybė ėmė svarstyti idėją įkurti Kultūros ir propagandos ministeriją. Liepos 9 d. vyriausybės pasitarime darbo ir socialinės apsaugos ministras Juozas Pajaujįs referavo, kad atskiros Propagandos ministerijos formuoti nereikėtų, pakaktų prie Ministrų kabineto įsteigti Kultūros darbo ir tautinio auklėjimo valdybą. Ministrų kabinetui pritarus, valdybos vadovu paskirtas J. Senkus, kurio statusas ir teisės prilygintos viceministro. Valdybai taip pat suteikti gana platūs įgaliojimai: jos žinioje atsidūrė Vilniaus ir Kauno radiofonai, naujienų agentūra ELTA, spaudos priežiūra ir platinimo įstaiga, visi kino teatrai ir filmų cenzūra, muziejai, turizmo įstaigos. Valdyba taip pat turėjo sprendžiamąjį balsą formuojant teatrų, chorų ir muzikos ansamblių, knygų leidyklų ir laikraščių redakcijų veiklos politiką, taip pat galėjo daryti įtaką visų politinių, visuomeninių, sporto, kultūrinių, profesinių ir kitų organizacijų veiklai⁸.

Įkūrus Kultūros darbo ir tautinio auklėjimo valdybą, 1941 m. liepos 12 d. įsteigtas Raudonojo teroro muziejus, kuriam vadovauti paskirtas žurnalistas Aleksandras Merkelis, buvęs prezidento Antano Smetonos sekretorius⁹. Be paskirto vadovo, muziejuje dirbo dar trys darbuotojai: du muziejininkai ir sekretorė mašininkė¹⁰. Muziejui iš Kauno karo komendantūros, Valstybės saugumo departamento ir kitų lietuvių valdžios įstaigų perduoti dokumentai, susiję su sovietų valdžios sprendimais, politinių kalinių bylos, foto-

⁷ 1941 m. birželio 27 d. Kauno karo komendantų ir spaudos viršininko raštas dėl komisijos sudarymo laiško „Tiesa“ redakcijos ir administracijos turtui perimti, LCVA, f. R-1444, ap. 2, b. 2, l. 9; 1941 m. birželio 29 d. Kauno karo komendantūros uždaviniai pareigūnams, ten pat, b. 1, l. 4; 1941 m. birželio 30 d. spaudos atstovų pasitarimo dienotvarkė, ten pat, b. 2, l. 11; 1941 m. liepos 1 d. Kauno karo komendantūros Spaudos valdybos viršininko raštas V. D. Universiteto bibliotekos direktoriui, ten pat, ap. 1, b. 12, l. 16; Atskirų valstybinių įstaigų ir bendrovių prašymai skelbti informaciją spaudoje ir per radiją, žr.: ten pat, b. 13, l. 37–38, 63, 66, 89.

⁸ *Lietuvos laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai, 1941 m. birželio 24 d. – rugpjūčio 4 d.*, sud. A. Anušauskas, Vilnius, 2001, p. 58–59.

⁹ A. V t - k u s, Studijų Biuro darbai ir planai: Kas padaryta per vienerius metus, *I Laisvę*, 1942 m. spalio 1 d., nr. 229, p. 3.

¹⁰ A. J u r e v i č i ū t ė, min. veik., p. 174.

grafijos ir kiti eksponatai, dokumentinė medžiaga. Anot J. Senkaus, A. Merkeliui kartu su prokuratūra, kriminaline policija, teismo medicinos ekspertais taip pat pavesta ištirti Raičiuose, Pravieniškėse ir kitose Lietuvos vietovėse sovietų įvykdytas žudynes¹¹. Raudonojo teroro muziejus kvietė ir gyventojus aktyviai rinkti įvairius dokumentus bei liudijimus apie sovietų okupaciją ir plėsti įkurto muziejaus rinkinį. Siekiant šio tikslo žmonės raginti visose šalies vietovėse kurti vietos komisijas, kurios rinktų, dokumentuotų informaciją apie politinius kalinius, tremtinius, žuvusius ar dingusius be žinios, sovietų įvykdytus nusikaltimus ir kitą aktualią medžiagą¹².

1941 m. liepos 25 d. vokiečiams Lietuvoje įvedus civilinę valdžią ir rugpjūčio 5 d. Laikinajai vyriausybei sustabdžius savo veiklą, paleista ir Kultūros darbo ir tautinio auklėjimo valdyba, tačiau jai pavaldžiam Raudonojo teroro muziejui vokiečiai leido ir toliau veikti. Anot J. Senkaus, rugsėjo 1 d. jam apsilankius generalinio tarėjo Petro Kubiliūno įstaigoje ir pasitarus su jo adjutantu Broniumi Blavesčiūnu, nutarta plėsti Raudonojo teroro muziejaus veiklą ir įkurti Lietuvos studijų biurą, kuriam ir būtų pavaldus muziejus¹³.

Generalinio tarėjo įstaigai pavaldus Lietuvos studijų biuras oficialiai savo veiklą pradėjo 1941 m. spalio 1 d. Administraciniu požiūriu įstaigą sudarė šeši skyriai: 1) Medžiagos rinkimo (skyriui vadovavo – ats. mjr. J. Laucevičius); 2) Surinktos medžiagos tyrimo (ats. plk. J. Balčiūnas-Švaistas, vėliau Petras Babickas); 3) Medžiagos tvarkymo (K. Prielgauskas); 4) Informacijų (K. Morkelis); 5) Raudonojo teroro muziejaus (A. Merkelis, vėliau – L. Vilimas); 6) administracijos ir ūkio (J. Broga). J. Senkaus pavaduotoju tapo žurnalistas, buvęs Šaulių sąjungos Kultūros propagandos skyriaus vedėjas Antanas Bružas¹⁴.

Studijų biuras vykdė trejopus uždavinius: archyvinę (rinko ir saugojo istorinę medžiagą apie sovietų okupaciją ir jos padarytą žalą), tiriamąją ir publicistinę (nagrinėjo surinktus dokumentus, žmonių atsiminimus, liudijimus ir juos viešino, publikavo) bei muziejinę-ekspozicinę (plėtojo Raudonojo teroro muziejų, organizavo viešus renginius, parodas). Šie

¹¹ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 174.

¹² Rinkime medžiagą Raudonojo Teroro Muziejui, *Į Laisvę*, 1941 m. liepos 18 d., nr. 22, p. 3. Spaudoje taip pat buvo pateikiamos ir konkrečios anketos su klausimais, pvz.: „1) Kas nukankino ir nužudė lietuvius (vietos komunistai, žydai, raudonarmiečiai, milicininkai); 2) Kur nukankino ir nužudė? (tikslus tos vietos adresas); 3) Kada nukankino ar nužudė?; 4) Ką nukankino ar nužudė? (nukankintųjų ar nužudytųjų pavardė, vardas, amžius, profesija, gyvenamoji vieta); 5) Už ką buvo nukankintas ar nužudytas?; 6) Kaip buvo nukankintas ar nužudytas? (jeigu buvo nukankintas, smulkiai aprašyti, kaip buvo kankintas ir kokie kūno sužalojimai padaryti bekankinant); 7) Kur buvo nukankintasis ar nužudytasis atrastas ir kaip teroristų buvo palaidotas?; 8) Kas ir kada pravedė dėl įvykdyto nužudymo kvotą?; 9) Kur dabar nukankintasis ar nužudytasis palaidotas?; 10) Ar yra liudininkų, mačiusių kankinimą ar žudymą?; 11) Jeigu yra nukankintųjų ar nužudytųjų lavonų fotografijų, reikia jas atsiųsti muziejui“, žr.: Suregistruokime vietas, kur buvo bolševikų nukankinti ar nužudyti lietuviai, *Naujosios Biržų žinios*, 1941 m. spalio 18 d., nr. 13, p. 2.

¹³ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 175.

¹⁴ A. V t - k u s, min. veik., p. 3.

veiklos aspektai atspindėjo ir Studijų biuro nuveiktuose darbuose, kurie sulaukė nemažai dėmesio to meto spaudoje ir visuomenėje: publikuoti keturi „Lietuvių archyvo“ tomai, surengta „Raudonojo teroro Lietuvoje“ paroda, o 1942 m. rugpjūčio 30 d. Kaune, Karo muziejaus salėje, buvo surengtas buvusių Liaudies vyriausybės ir Liaudies seimo narių viešas susirinkimas, kuriame priimta rezoliucija, smerkianti 1940 m. sovietų įvykdytą okupaciją¹⁵.

1942 m. rudenį Studijų biuras iš Kauno persikėlė į Vilnių, kur veikė iki 1944 m. gegužės. Šiuo laikotarpiu publikuotas ketvirtasis „Lietuvių archyvo“ tomas ir parengtas penktasis, taip pat stengtasi išvežti „Raudonojo teroro Lietuvoje“ parodą į užsienį. Anot J. Senkaus, 1944 m. liepos 5–7 d., prieš pat sovietams užimant Vilnių, jis bandė mieste likusį Studijų biuro archyvą išvežti į užsienį, tačiau dėl generalinio tarėjo gen. P. Kubiliūno ir jo pavaduotojo mjr. J. Pyragiaus lengvabūdiškumo ir nerangumo visi sukaupti dokumentai ir kiti liudijimai pateko į sovietų rankas, tarp jų ir Birželio sukilime dalyvavusių partizanų sąrašai¹⁶.

Studijų biuro tiriamoji ir leidybinė veikla

Tiek Raudonojo teroro muziejaus, tiek Studijų biuro renkamos medžiagos temų lauke turėjo atsiskleisti 1940–1941 m. sovietų okupacija ir jos padaryta žala, represijos, Birželio sukilimas ir „žydų dalyvavimas sovietų režimo vykdyme“¹⁷. Pastarasis teminis blokas aiškiai liudija, kad Studijų biuro veikoje neišvengta žydo komunisto mito, jį išreiškiant tiek įsitaigos parengtuose ir spausdintuose leidiniuose, tiek ir vadovybės viešuose pasisakymuose.

Antisemitinio pobūdžio teiginių yra jau pirmajame „Lietuvių archyvo“ tome, kurio redakcijos įvadiniame žodyje deklaruota:

Naujasis azijatas vienas neina. Paskui jį, o dažniausiai priešaky jo plačiai žengia žydas – bolševizmo inspiratorius ir kurstytojas. Žydui bolševizmas tik įrankis, tik priemonė savo nuo amžių turimam tikslui pasiekti – būtent, užvaldyti visą pasaulį, pavergti visas tautas ir tvirtai atsistoti savo kromeliu ir gešeftais. Argi ne taip buvo Lietuvoje? Argi ne žydas po Stalino sparnu visur sėdėjo, tvarkė ir egzekucijas darė?¹⁸

Tokio pobūdžio teiginių galima aptikti ir daugelyje kitų „Lietuvių archyvo“ pasirodžiusių straipsnių, kuriuose žydai vaizduojami kaip nepriklausomos Lietuvos ūkinio ir

¹⁵ Buvusių Liaudies vyriausybės ir Liaudies seimo narių susirinkimo priimta rezoliucija ir pasakytos kalbos dažnai cituotos to meto spaudoje, taip pat publikuotos Studijų biuro, žr.: *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, t. III, sud. J. Balčiūnas, Kaunas, 1942, p. 5–97.

¹⁶ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 179.

¹⁷ Rūpinamasi surinkti visus dokumentus, liečiančius bolševizmo ir žydijos viešpatavimą Lietuvoje, *Į Laisvę*, 1942 m. balandžio 23 d., nr. 94, p. 6.

¹⁸ Lietuvių archyvo uždaviniai, *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, t. I, sud. J. Balčiūnas, 1942, p. 2.

ekonominio gyvenimo išnaudotojai, sovietų kolaborantai ir valstybės išdavikai, pagrindiniai komunizmo apologetai ir pasaulinės komunistinės revoliucijos šalininkai¹⁹.

Nors „Lietuvių archyvą“ planuota leisti 4–6 kartus per metus, per visą vokiečių okupacijos laikotarpį publikuoti tik keturi tomai ir parengtas penktasis. Pirmieji trys leidinio tomai išleisti 1942 m. Kaune. Juos redagavo rašytojas Juozas Balčiūnas-Švaistas, buvęs Lietuvos kariuomenės leisto žurnalo „Karys“ redaktorius, 1942–1944 m. ėjęs ir Kauno miesto savivaldybės švietimo referento pareigas. Ketvirtasis leidinio tomas pasirodė 1944 m. Vilniuje, jo redaktorius ir sudarytojas buvo rašytojas ir žurnalistas, Lietuvos radijo žurnalistikos pradininkas P. Babickas²⁰. Penktąjį „Lietuvių archyvo“ tomą rengė žurnalistas ir redaktorius Jonas Leonavičius. Šio leidinio rankraštis, gausiai išbrauktas vokiečių cenzorių, taip ir negavęs leidimo spaudai, dalimis publikuotas JAV lietuvių spaudoje ir papildytas straipsniais bei atsiminimais ne tik apie sovietų, bet ir apie vokiečių okupaciją Lietuvoje²¹.

Dar kartą „Lietuvių archyvas“ atskiru leidiniu pasirodė 1952 m., kunigui Juozui Prunskui nusprendus sudaryti ir JAV išleisti jungtinį tomą. Anot sudarytojo, naują leidinio tomą lietuvių išėivijoje nuspręsta parengti, siekiant skleisti pasauliui informaciją apie sovietų padarytus nusikaltimus, tačiau jį rengiant „teko kai kur išleisti vieną kitą sakinį, kuris pateko dėl nenormalių ano meto knygos leidimo aplinkybių [...]“, t. y. straipsnius reikėjo kupiūruoti ir išbraukti visus juose buvusius antisemitinius teiginius²².

Greta „Lietuvių archyvo“ Lietuvos studijų biuras rengė ir kitą leidinį vokiečių kalba – *Bulletin für die Erforschung des Bolschewismus und Judentums* („Bolševizmo ir žydų tyrimų biuletenis“). Rankraščio teisėmis rengtas leidinys pradėtas leisti 1941 m. gruodį ir ėjo reguliariai iki 1944 m. gegužės. Šiame leidinyje, kaip ir „Lietuvių archyve“, buvo vokiečių kalba pateikiama Studijų biuro surinkta medžiaga ir straipsniai, spaudos apžvalgos, vertimų ištraukos iš Lietuvoje ėjusios spaudos ir kt. Biuletiniai buvo siunčiami į vokiečių mokslo ir propagandos įstaigas, laikraščių redakcijas, siekiant skleisti informaciją tiek apie sovietų okupacijos metais vykdytas represijas ir nusikaltimus, tiek ir apie paties Studijų biuro veiklą²³.

¹⁹ P v z.: V. K e m e ž y s, Žydai lietuviškoje spaudoje, *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, t. II, sud. J. Balčiūnas, Kaunas, 1942, p. 273–279; A. V i l a i n i s, Kaip žydai užvaldė lietuviškas įmones ir jose šeimininkavo, ten pat, p. 280–293; P. D u l a k i s, Žydai skundžia lietuvius bolševikams, ten pat, p. 309; P. U ž u b a l i s, Darbininkų moterų grumtynės su bolševikų milicija ir su žydais, ten pat, p. 310; V. B u d r y s, Jie davė mums teisę į darbą ir poilsį, *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, t. III, p. 228–250.

²⁰ *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, t. IV, sud. P. Babickas, Vilnius, 1942.

²¹ J. L e o n a s, Lietuvių archyvas. Lietuvos istorijos metraštis: Bolševizmo, nacionalsocializmo, tremties metai, *Dirva*, 1950 m. liepos 6 d., nr. 27, p. 5.

²² J. P r u n s k i s, Ižangos žodis, *Lietuvių archyvas: bolševizmo metai*, sud. J. Prunskis, Brooklyn, N. Y., 1952, p. 3.

²³ A. V t - k u s, min. veik., p. 3.

Paroda „Raudonasis teroras Lietuvoje“

Greta jau anksčiau minėtų Studijų biuro ir Raudonojo teroro muziejaus vykdytų veiklų, šios įstaigos atliko ir muziejinę-ekspozicinę funkciją, kuri greta leisto „Lietuvių archyvo“ to meto visuomenėje ir viešojoje erdvėje sulaukė daugiausia dėmesio. Būtent Studijų biuro bendradarbiai parengė parodą „Raudonasis teroras Lietuvoje“, kuri veikė 1942 m. sausio 25 – spalio 14 d. ir buvo rodoma Kaune, Vilniuje, Telšiuose, Šiauliuose bei Ukmergėje. Parodos atidarymo proga Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje organizuotas iškilmingas priėmimas, kuriame kalbas sakė Studijų biuro direktorius J. Senkus, generalinis tarėjas P. Kubiliūnas, Lietuvos generalinio komisaro Adriano von Rentelno pavaduotojas Carlas Nabersbergas. Jie pabrėžė Trečiojo reicho pradėtos kovos su Sovietų Sąjunga ir komunizmą būtinybę ir žūtbūtinę pergalę²⁴.

Parodą „Raudonasis teroras Lietuvoje“ sudarė penki skyriai, kuriuose eksponuotos nuotraukos, dokumentai, statistinė medžiaga, meno kūriniai ir kt. Pirmajame skyriuje lankytojai buvo supažindinami su 1918–1919 m. kovų su Raudonąja armija istorija. Antrajame atskleista nelegali komunistų pogrindžio veikla nepriklausomoje Lietuvoje. Čia lankytojai galėjo susipažinti su komunistų parengtais atsišaukimais ir proklamacijomis, kurios eksponuotos su užrašu „Jie ruošėsi valdyti Lietuvą“. Trečiasis skyrius buvo skirtas 1940–1941 m. sovietų okupacijos Lietuvoje istorijai. Šioje parodos salėje lankytojas galėjo pamatyti ir susipažinti su nuotraukomis, diagramomis, kuriose vaizduotas Lietuvos ūkio, ekonomikos, kultūrinio gyvenimo išnaudojimas ir smukimas, sovietų propagandos atsišaukimus ir iškarpas iš to meto sovietų spaudos, šaržus „Stalino saulė“, „Teisė į darbą“, Liaudies Seimo nutarimus įjungti Lietuvą į Sovietų Sąjungą, taip pat nutarimus, aktus, susijusius su sovietų vykdyta žemės ūkio politika, pramonės įmonių nacionalizavimu, žurnalo „Šluota“ iškarpas ir kt. Ketvirtasis parodos skyrius buvo skirtas pasyviam ir ginkluotam pasipriešinimui sovietų okupacijai. Čia lankytojai galėjo išvysti Lietuvos aktyvistų fronto rengtus atsišaukimus, nuotraukas iš Birželio sukilimo, vokiečių kariuomenės įsiveržimo į Lietuvą ir kt. Penktajame skyriuje „Raudonasis teroras“ atskleistos sovietų vykdytos represijos Lietuvoje. Dešinėje ir kairėje lankytojai matė politinių kalinių Telšiuose ir aukų palaikų iš sovietų įvykdytų žudynių Rainių miškelyje nuotraukas. Ant centrinės sienos buvo pakabintas Sovietų Sąjungos žemėlapis, kuriame buvo pažymėtos lietuvių tremties vietos. Vitrinose eksponuotos NKVD instrukcijos, tremiamųjų sąrašai, politinių kalinių ir tremtinių laiškų originalai, politinio kalinio asmens bylos dokumentai, pranešimai ir tyrimų aktai apie sovietų įvykdytas žudynes įvairiose Lietuvos vietovėse. „Raudonojo teroro“ parodą vainikavo paskutinioji dalis – „Kančių kelias“, kurioje lankytojas galėjo išvysti Lietuvos žemėlapi su pažymėtomis sovietų įvykdytų

²⁴ Atidaryta Raudonojo Teroro Lietuvoje paroda, *J Laisvė*, 1942 m. sausio 26, nr. 21, p. 3, 6.

žudynių vietomis ir jų aprašymais, nuotraukas su aukų palaikais. Vitrinose eksponuoti sovietų naudoti kankinimo įrankiai ir dubenėlis su žuvusių politinių kalinių įrašais, rastas Telšių kalėjime²⁵.

Studijų biuro ir Raudonojo teroro muziejaus parengta paroda sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo ir atliepė daugelio to meto lietuvių nuotaikas. Jas gerai iliustruoja ir spaudoje skelbti parodos lankytojų atsiliepimai: „Jeigu kas dar serga komunizmu, tegul aplanko šią parodą“²⁶, „Geriausi vaistai išgyti nuo komunizmo – pamatyti šią Parodą“, „Išdavike, kuris čia apsilankai, matai, kokie tavo darbo rezultatai. Klaupk ir muškis krūtinėn, sakydamas: Mea Culpa“, „Ši Paroda, tai žiauri netolimos žydbolševizmo tironijos tikrovė. Tebus tai impulsas kovai su didžiausiu žmonijos priešū“²⁷.

Anot J. Senkaus, „Raudonojo teroro“ paroda rengta Studijų biuro iniciatyva, ją rengiant vokiečiai nedalyvavo, o parodą aplankė apie 500 tūkst. lankytojų²⁸. Nors paroda sulaukė didelio visuomenės dėmesio ir populiarumo, vis dėlto nurodomas skaičius buvusio Studijų biuro vadovo pokario liudijime galėjo būti ir padidintas. Šias abejones sustiprina ir to meto spaudoje paskelbtas faktas, kad likus dviem savaitėms iki parodos uždarymo, ją buvo aplankę 264 tūkst. lankytojų²⁹, todėl tikėtina, kad realus parodą aplankusių lankytojų skaičius galėjo siekti apie 300–320 tūkst.

Studijų biuro surengtos parodos sėkmę liudijo ir mintis ją eksponuoti Berlyne, Romoje, Berne, Paryžiuje, Briuselyje ir Stokholme. Anot J. Senkaus, ši mintis kilo Lietuvos atstovybės Šveicarijoje patarėjui, diplomatui Eduardui Turauskui. Ją buvo bandoma realizuoti per neoficialų spaudos atstovą Berlyne Antaną Valiukėną, kuris parodos koncepciją turėjo pristatyti Antikominterno biurui. Šios pastangos nenuėjo veltui ir sulaukė vokiečių dėmesio. 1943 m. vasario 4 d. į Kauną atvyko Užsienio reikalų ministerijos patarėjas dr. Rosenfelderis ir Propagandos ministerijos direktorius Wrangellis. Susitikime su šiais pareigūnais nutarta, jog į Vokietiją bus vežami „Raudonojo teroro“ parodos eksponatų dublikatai³⁰. Paruošiamieji parodos darbai, nuotraukų, diagramų, kitos dokumentinės medžiagos kopijavimas ir vertimas vyko 1944 m. vasario–kovo mėn. ir kainavo daugiau kaip 15 tūkst. reichsmarkių³¹. Nors paroda Berlyne taip ir neįvyko, vis dėlto vokiečių pareigūnų dėmesys jai rodo abipusį susidomėjimą parodą parodyti ir už okupuotos Lietuvos ribų.

²⁵ *Ausstellung des Roten Terrors in Litauen / Raudonojo teroro Lietuvoje paroda*, Kaunas, 1942, p. 3–10.

²⁶ Lankytojai apie Raudonojo Teroro Parodą, *I Laisvę*, 1942 m. sausio 29 d., nr. 24, p. 2.

²⁷ V. G - t i s, Ką kalba Raudonojo Teroro Parodos lankytojai, *Naujoji Lietuva*, 1942 m. balandžio 29 d., nr. 100, p. 4.

²⁸ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 176.

²⁹ A. V t - k u s, min. veik., p. 3.

³⁰ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 176–177.

³¹ Antikominterno parodai „Bolševizmo metai Lietuvoje“ rengimo sąskaitos, žr.: LCVA, f. R-635, ap. 1, b. 5, l. 1–47.

Kiek Studijų biuro veikla buvo savarankiška?

Nors Studijų biuro parengta paroda sulaukė didelio visuomenės dėmesio, vis dėlto tai nebuvo išskirtinis reiškinys nacistinės Vokietijos ar jos okupuotų teritorijų kontekste. 1942 m. liepą Rygos meno muziejuje buvo atidaryta panašaus pobūdžio paroda³². Tais pačiais metais po vokiečių okupuotas teritorijas keliavo paroda *Europa gegen den Bolshevismus* („Europa prieš bolševizmą“), o pačioje Vokietijoje buvo atidaryta paroda *Das Sowjetparadies* („Sovietų rojus“), kuri pabrėžė žiaurią ir nežmonišką kasdienybę Sovietų Sąjungoje³³. Šie pavyzdžiai leidžia kelti klausimą, koks buvo Studijų biuro santykis su vokiečių okupacine valdžia ir kiek savarankiškai ši įstaiga veikė.

J. Senkus savo pokario atsiminimuose kategoriškai neigė vokiečių okupacinės valdžios įtaką Raudonojo teroro muziejaus ar Studijų biuro veiklai, akcentuodamas, kad visi darbuotojai ir bendradarbiai buvo išimtinai lietuviai, o patys vokiečiai mažai domėjosi jų veikla³⁴. Išlikę archyviniai dokumentai, daugiausia susiję su Studijų biuro rinkta antikomunistine medžiaga, taip pat neliudija įstaigos darbuotojų ir vokiečių santykių, gaunamų direktyvų ar nurodymų. Vis dėlto darytina prielaida, jog vokiečiams įvedus civilinę valdžią ir okupuotose teritorijose įkūrus propagandos ir cenzūros aparatą, Studijų biuro veikla negalėjo nepatekti į vokiečių propagandistų ir cenzorių akiratį.

Okupuotame Ostlande už propagandą ir cenzūrą buvo atsakingas Rygoje veikęs Reicho komisariato Propagandos skyrius. Toks pats skyrius veikė ir Generaliniame komisariate Kaune su padaliniu Vilniuje, taip pat buvo įkurtos Reicho, Generalinio ir Apygardos komisarų spaudos tarnybos. Šios įstaigos kartu su karine cenzūra buvo atsakingos už periodinės spaudos leidybą ir kontrolę³⁵. Anot Manto Bražiūno, vokiečių okupacijos metais skaitytojus pasiekusi lietuviška spauda kūrė savarankiškumo iliuziją, tačiau kartu buvo veikiama griežtos cenzūros ir kontroliuota vokiečių propagandos pareigūnų³⁶.

Šiuos teiginius sustiprina ir kitų panašių įstaigų veikla bei veikimo sąlygos Ostlando teritorijoje. Kitaip nei okupuotoje Baltarusijoje, kurioje okupacinė valdžia laikėsi griežtesnės politikos ir visas propagandos aparatas buvo sutelktas vokiečių rankose, okupuotoje Estijoje ir Latvijoje veikė vietos savivaldos įsteigtos įstaigos, kurių veikla ir metodai buvo panašūs į Studijų biuro, nors veikimo sąlygos šiek tiek skyrėsi.

³² K. Z e l l i s, *Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma propaganda Latvijā (1941–1945): promocijas darbs*, Rīga, 2011, p. 104.

³³ D. W e l c h, *The Third Reich: Politics and Propaganda*, London, 2002, p. 135.

³⁴ Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą, p. 175–176.

³⁵ M. B r a ž i ū n a s, *Legalios spaudos ir valdžios santykis Lietuvoje vokiečių okupacijos metais*, p. 204.

³⁶ Ten pat, p. 215.

1941 m. spalį Estijoje pradėjo veikti Visuomenės švietimo departamentas, atsakingas už propagandinės medžiagos kūrimą ir jos sklaidą. Kaip pažymi Kristo Nurmis, propagandinį darbą Estijoje daugiausia atliko patys estų žurnalistai, redaktoriai, prižiūrimi vos kelių vokiečių propagandos pareigūnų ir cenzorių, kurie pateikdavo instrukcijas ir nurodymus, tačiau pats darbas vyko sąlyginai sklandžiai ir okupacinės valdžios pareigūnai estų sukurtą medžiagą vertino palankiai, ją laikė sėkminga. Dėl šių priežasčių dalį instrukcijų interpretacijos skirtumų ar į spaudą patekusias žinutes „tarp eilučių“ dažnai vokiečiai vertino atlaidžiai, didesnių represijų nebuvo³⁷.

Latvijoje 1941 m. rugpjūtį įkurtas Antisemitizmo institutas, kurio funkcijos, veikla ir metodai buvo panašūs į Studijų biuro: antisemitinės, antikomunistinės medžiagos rinkimas, atskirų leidinių, brošiūrų rengimas ir publikavimas, medžiagos spaudai teikimas, parodų rengimas. Vis dėlto vertinant Estijoje ir Latvijoje veikusių įstaigų veikimo modelius, galima įžvelgti skirtumų. Kaip pažymi Kaspars Zellis, Antisemitizmo institutas ar kitos latvių įstaigos realios galios neturėjo ir buvo tik propagandos įrankiai bei nuolankūs vokiečių nurodymų vykdytojai³⁸.

Atsižvelgus į pavyzdžius Latvijoje ir Estijoje, darytina prielaida, kad Studijų biuro veikimas, jo santykis su vokiečių okupacine valdžia buvo panašus kaip latvių ar estų, t. y. biuro veikla – antikomunistinės, antisemitinės medžiagos kaupimas ir viešinimas – atitiko vokiečių propagandos poreikį, o įstaigos veiklą, planuojamus leisti leidinius ar parodas prižiūrėjo vokiečių cenzūra ar kiti okupacinės valdžios pareigūnai.

Išvados

1941–1944 m. veikusio Studijų biuro ištakos sietinos su Lietuvos laikinosios vyriausybės atkurtomis ir įsteigtomis įstaigomis, kurių veikla buvo orientuota į spaudos ir viešojo gyvenimo kontrolę. Būtent šios vyriausybės sukurta Kultūros darbo ir tautinio auklėjimo valdyba 1941 m. liepos 12 d. įsteigė ir Raudonojo teroro muziejų, kuriam buvo pavesta rinkti ir kaupti dokumentinę medžiagą apie sovietų okupaciją (1940–1941), jos metu vykdytas represijas ir kt.

Lietuvoje įvedus vokiečių civilinę valdžią, Laikinoji vyriausybė ir jos įkurtos įstaigos likviduotos, tačiau Raudonojo teroro muziejui leista ir toliau veikti. Buvusiam Kultūros darbo ir tautinio auklėjimo valdybos vadovui Juozui Senkui įkalbėjus generalinio tarėjo

³⁷ K. N u r m i s, *Between Aspiration and Adaptation: German War Propaganda in Occupied Estonia from 1941 till 1942, The Second World War and the Baltic States*, eds. J. S. Corum, O. Mertelsmann, K. Piirimäe, Frankfurt am Main, 2014, p. 244.

³⁸ K. Z e l l i s, *min. veik.*, p. 49.

įstaiga, gautas leidimas įkurti Lietuvos studijų biurą, kurio dispozicijoje atsidūrė ir minėtas muziejus. Studijų biuras atliko trejopą funkciją: archyvinę – dokumentacijos apie pirmąją sovietų okupaciją saugojimas ir rinkimas; tiriamąją – surinktos medžiagos analizavimas, sintetinimas ir viešinimas; muziejinę – surinktos medžiagos viešinimas parodose, renginiuose ir tolesnis Raudonojo teroro muziejaus plėtojimas.

Generalinio tarėjo įstaigai pavaldaus Studijų biuro veikla vertintina dviprasmiškai. Viena vertus, įstaiga toliau rinko, dokumentavo ir publikavo medžiagą apie sovietų okupacijos padarytą žalą ir nusikaltimus. Kita vertus, įstaigos veikloje galima įžvelgti antisemitizmo bruožų, o jos veikimas atitiko vokiečių propagandos poreikius ir tikslus.

Fragmentiška ir negausi išlikusi archyvinė medžiaga neleidžia tiesiogiai atsakyti, kiek Studijų biuro veikloje būta savarankiškumo, o kiek vykdyti vokiečių okupacinės valdžios struktūrų nurodymai. Vis dėlto panašios institucijos Latvijoje ir Estijoje, jų veikimo metodai ir veiklos ribos leidžia daryti prielaidą, kad Studijų biuro veiklą prižiūrėjo vokiečių cenzūra ir propagandos pareigūnai.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Atidaryta Raudonojo Teroro Lietuvoje paroda. *Į Laisvę*, 1942 m. sausio 26 d., nr. 21, p. 3, 6. *Ausstellung des Roten Terrors in Litauen / Raudonojo teroro Lietuvoje paroda*. Kaunas, 1942. *Baltijos valstybių užgrobimo byla: JAV Kongreso Ch. Kersteno komiteto dokumentai, 1953–1954 metai*. Red. V. A. Dambrava. Vilnius: Du Ka, 1997.

Juozo Senkaus liudijimas apie Raudonojo teroro muziejaus veiklą. Parengė A. Anušauskas, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, 2(22), p. 171–180.

G-TIS, V. Ką kalba Raudonojo Teroro Parodos lankytojai. *Naujoji Lietuva*, 1942 m. balandžio 29 d., nr. 100, p. 4

Lankytojai apie Raudonojo Teroro Parodą. *Į Laisvę*, 1942 m. sausio 29 d., nr. 24, p. 2.

LEONAS, Jonas. Lietuvių archyvas. Lietuvos istorijos metraštis: Bolševizmo, nacionalsocializmo, tremties metai. *Dirva*, 1950 m. liepos 6 d., nr. 27, p. 5.

Lietuvių archyvas: bolševizmo metai. Sud. J. Prunskis. Brooklyn, N. Y., 1952.

Lietuvių archyvas: bolševizmo metai. T. I–III. Sud. J. Balčiūnas. Kaunas: Studijų biuro leidinys, 1942.

Lietuvių archyvas: bolševizmo metai. T. IV. Sud. P. Babickas. Vilnius: Studijų biuro leidinys, 1944.

Lietuvos laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai, 1941 m. birželio 24 d. – rugpjūčio 4 d. Sud. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001.

Rinkime medžiagą Raudonojo Teroro Muziejui. *Į Laisvę*, 1941 m. liepos 18 d., nr. 22, p. 3.

Rūpinamasi surinkti visus dokumentus, liečiančius bolševizmo ir žydijos viešpatavimą Lietuvoje. *Į Laisvę*, 1942 m. balandžio 23 d., nr. 94, p. 6.

Suregistruokime vietas, kur buvo bolševikų nukankinti ar nužudyti lietuviai. *Naujosios Biržų žinios*, 1941 m. spalio 18 d., nr. 13, p. 2.

VT-KUS, A. Studijų Biuro darbai ir planai: Kas padaryta per vienerius metus. *I Laisvę*, 1942 m. spalio 1 d., nr. 229, p. 3.

BRAŽIŪNAS, Mantas. Legalios spaudos ir valdžios santykis Lietuvoje vokiečių okupacijos metais (1941–1944). *Žurnalistikos tyrimai*, nr. 7, 2014, p. 195–218.

BRAŽIŪNAS, Mantas. *Žurnalistikos laukas okupuotoje Lietuvoje (1940–1944). Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017.

JANKEVIČIŪTĖ, Giedrė. Lietuvos dailė vokiečių okupacijos metais (1941–1944). *Menotyra*, t. 14, 2007, nr. 2, p. 60–83.

JUREVIČIŪTĖ, Aušra. Vytauto Didžiojo karo muziejus nacių okupacijos metais 1941–1944 m. *Kauno istorijos metraštis*, nr. 16, 2016, p. 167–194.

MAKHOTINA, Ekaterina. *Erinnerungen an den Krieg – Krieg der Erinnerungen. Litauen und der Zweite Weltkrieg*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.

MATULYTĖ, Margarita, NARUŠYTĖ, Agnė. *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija 1839–1945*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.

NURMIS, Kristo. Between Aspiration and Adaptation: German War Propaganda in Occupied Estonia from 1941 till 1942. In: *The Second World War and the Baltic States*. Eds. J. S. Corum, O. Mertelsmann, K. Piirimäe. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014, p. 223–248.

SAMAVIČIUS, Romualdas. Muziejų likimai sovietų ir nacių okupacijos metais (1940–1944). *Darbai*, 1996, nr. 1, p. 42–48.

WELCH, David. *The Third Reich: Politics and Propaganda*. London: Routledge, 2002.

ZELLIS, Kaspars. *Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma propaganda Latvijā (1941–1945): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011.

THE ACTIVITY OF THE BUREAU OF LITHUANIAN STUDIES DURING THE GERMAN OCCUPATION OF LITHUANIA, 1941–1944

Summary

STANISLOVAS STASIULIS

When the war between Nazi Germany and the USSR broke out, the Provisional Government of Lithuania was formed, and among other institutions, it also established the Museum of Red Terror. The main task of this museum was to collect documentation about the crimes committed by the Soviets during the Soviet occupation (1940–1941). When the Germans set up the civil administration in occupied Lithuania, the Provisional Government and some other institutions created by it were closed, but the Museum of Red Terror remained open.

In September 1941, the office of the first general counsellor, Petras Kubiliūnas, approved of the establishment of an institution that would oversee collecting material about the Soviet occupation of

Lithuania and the Lithuanian armed resistance against the Soviets. The new institution, the Bureau of Lithuanian Studies, started work on 1 October 1941, and the Museum of Red Terror was subordinated to it. Both institutions performed three functions: archival, by collecting and accumulating about the first Soviet occupation in Lithuania; research, by analysing and publishing the collected material in its publication; and, finally, the museum function, by organising an exhibition and developing the idea of the Museum of Red Terror.

This article argues that the smooth functioning of the Bureau of Lithuanian Studies and its subdivision, the Museum of Red Terror, during the entire period of the occupation was determined by the activities carried out by both institutions, which were favourable to the interests of both Lithuanians and Germans.

Gauta 2023 m. sausio mėn.

Priimta 2023 m. kovo mėn.

Stanislovas S t a s i u l i s – Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas: stanislovas.stasiulis@istorija.lt